

І. А. Бурдзялёва

ТВОРЧАСЦЬ В. КАЗЬКО І ЯЕ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ Ё ХХІ СТАГОДДЗІ

Прысуджэнню кнізе В. Казько «Час збіраць косці» прэміі імя Е. Гедройца ў 2015 г. папярэднічала вострая дыскусія пра канфлікт пісьменніцкіх пакаленняў у сучаснай беларускай літаратуры. В. Казько належыць да старэйшай генерацыі так званых пісьменнікаў-«шасцідзясятнікаў», але выбар журы конкурсу і вынікі чытацкага галасавання засведчылі мастацкую актуальнасць яго творчасці ў новым часе, у новай літаратурнай сітуацыі.

Кніга складаецца з трох філасофска-псіхалагічных аповесцей: «І нікога, хто ўбачыць мой страх», «Час збіраць косці», «Прахожы». Нягледзячы на тое, што яна была напісана досыць даўно, амаль на мяжы стагоддзяў, выдадзена толькі ў 2014 годзе. Кніга В. Казько, як і папярэднія яго творы, – нялёгкае чытво, патрабуе эмацыянальных і інтэлектуальных высілкаў, поўнай уключанасці ў атмасферу зборніка і той эпохі, пра якую яна распавядае. Аналіз аповесці, што дала назву ўсёй кнізе, у поўнай меры адлюстроўвае экзистэнцыйную глыбіню, ідэйна-тэматычную, настраёвую адметнасць усяго зборніка. Аповесць напісана ў характэрнай манеры пісьменніка, якая адзначана міфатворчасцю, сэнсавай шматслойнасцю, канцэптуальным пошукам, канцэнтраванай сімволікай, прыёмам і «плыні свядомасці». З дапамогай рэтраспектыўнага аналізу аўтар даследуе драму чалавечай душы на злome стагоддзяў, праводзіць агляд і падсумаванне набыткаў і страт не толькі жыццёвага шляху галоўнага героя, але і ўсёй краіны на значным адрэзку гістарычнага быцця. Тое, што пісьменнік не надзяляе свайго персанажа ўласным іменем, дае магчымасць да самых шырокіх абагульненняў. У балючых ўспамінах-рэфлексіях герой, за якім стаіць сам аўтар, прыгадвае калектывізацыю і рэпрэсіі, вайну і Чарнобыль, перабудову, крызісныя 90-я гады – увесь траўматычны вопыт нацыі за ХХ стагоддзе: «Курочылі, гвалцілі зямлю і дзяржаву, чалавека і яго прыроду». У аповесці В. Казько застаўся верным скразным лейтматывам сваёй творчасці – гэта матыў вяртання і маральнага суда. «Каб вярнуцца, трэба спачатку ўцячы, каб набыць што-небудзь, трэба нешта згубіць...», – некалі пісаў сам аўтар. Герой аповесці пранікае ў нетры ўласнай памяці і ўсё прыгаданае падвяргае бязлітаснаму суду. У будучыню герой не зазірае: у сваім сталым веку ён крытычна асэнсоўвае знакавыя падзеі беларускай гісторыі і падводзіць несучышальныя вынікі: «Дрыжыць над попелам эпохі слабы агеньчык», або: «Святла наперадзе тунэля няма».

Сюжэт твора нескладаны, але падаецца шматмерным дзякуючы вобразам-архетыпам і сімвалам. Гаспадар, стары чалавек, «зімуючы» ў сына ў горадзе, адчувае, што ў яго дом пракраўся злодзей: «Тое, што ў яго хаце злодзей, ён адчуў напрыканцы зімы. Хаця з нейкім падсвядомым веданнем абкрадання, гвалту і рабавання сваёй душы і хаты ён жыў не першы год». Пасля вяртання дадому ён уважліва аглядае сваё абрабаванае жылло ў пошуках таго, што ж знёс з яго хаты злодзей. Кожная рэч ці дэталю цягне за сабой ланцужок успамінаў, якія разгортваюць твор у мінулае.

В. Казько апеліруе да розных семантычных значэнняў архетыпа Дома, што надае аповесці сэнсавую глыбіню і паліфанічнасць. Гэты архетыпны вобраз раскрываецца не толькі ў значэнні чалавечага дома, спарадкаванасці, арганізаванасці яго ўнутранага свету. Гэта яшчэ сям'я, традыцыя і спадчына-насць, пераемнасць пакаленняў, род і народ, гэта – Радзіма. Дом таксама разглядаецца як духоўны храм, месца самавызначэння і самаўсведамлення асобы. У аповесці прысутнасць у доме чужога нараджае ў гаспадара трывогу і пачуццё вусцішы: яго дом выстуджаны і апаганены злодзеям, краіна бачыцца спустошанай і знясіленай, абрабавана і абкрадзена чалавечая душа. Прыдзірліва азіраючы дом, гаспадар спачатку бачыць, што нічога вартага ўвагі зламаўнік не знайшоў, і гэта нават нараджае крыўду за сваю хату: «Няўжо яна нявартая, каб у ёй, як у людзей, што-небудзь ды ўкралі. Няўжо ён так пуста пражыў жыццё». Нарэшце гаспадар знаходзіць страту – прыхадзень скраў у яго насенне элітнай бульбы, якую гаспадар назапасіў на будучы пасеў. Відавочна, зроблены гэты крадзеж не дзеля таго, каб з'есці, а каб самому пасадзіць і сабраць ураджай, па-гаспадарску пакарыстацца крадзеным.

Дыяпазон трактавання таямнічай постаці нябачнага злодзея шырокі: ад канкрэтна-рэалістычнага да містычнага і маштабнага. «Ён безаблічны, прывідны, спрактыкаваны на рабаванне жабракоў і таму няўмольны. Здольны ўкрасці і гай, і дол, і нават могілкі... высмактаць з цябе кроў і не захлынуцца». Але не толькі соцым і дзяржава з фальшывай ідэалогіяй, але і сам гаспадар спрычыніўся да рабаўніцтва ўласнай душы. Адсутнасць самапавагі, залішня цярплівасць і канфармізм вымусілі «выпальваць са сваёй душы нешта вельмі каштоўнае». Ён сузіральнік і пасіўны «аб'ект» гісторыі, не здольны захаваць вернасць сабе і каханню да той чыстай дзяўчынкі ў чароўным садзе, якая паўстае ў яго памяці. Можна меркаваць, што эпізодычны персанаж, які на кароткі час з'явіўся побач з галоўным героем, дэградаваная п'янаватая Фенька і была той дзяўчынкай з пары юнацтва. «Чалавек – лепшы магільшчык самога сябе і сваёй гісторыі», – сведчыць герой твора. У выніку ўзнікае адчуванне, што адна з інастасяў загадкавага злодзея – сам герой. Межы паміж гэтымі постацямі сціраюцца, але гаспадар павінен хаця б напрыканцы жыцця вызначыцца, якую ролю абраць: «Злодзей яшчэ і зараз знаходзіцца ў яго хаце. Яго хата павінна, каб яе прызнавалі і паважалі ў свеце, выбраць некага аднаго – ці то злодзея, ці то гаспадара. А гаспадар – ён».

Назва твора – «Час збіраць косці» – і яго падзагалоўак-удакладненне «Евангелле пад Луку» скіроўваюць да біблейскіх алузій, да прытчавасці і парабалы. Пісьменнік трансфармуе вядомае біблейскае выказванне: герою ў сваіх выніковых успамінах-разважаннях даводзіцца збіраць не камяні, якія патэнцыяльна могуць быць стваральным падмуркам, а косці – парэшткі, сведчанне смерці і разбурэння. Гаспадар вядзе сапраўдную вайну з птушкамі, яго дом апаноўваюць совы, якія трапляюць у комін печы, згараюць, і гаспадару застаецца адно толькі збіраць іх косткі. За канкрэтызацыяй сімволікі савы варта звярнуцца да апостала Лукі, прыгаданага ў падзагалоўку аповесці. Сава асацыявана з мудрасцю, і Лука выкарыстоўвае яе ў сваім Евангеллі як атрыбут Хрыста, які ахвяраваў сабой дзеля ўратавання чалавецтва: «Каб

засвяціць тым, хто ў цемры і ў цені смерці жыве, каб накіраваць крокі нашы на дарогу спакою». Гэты сэнс бачаць даследчыкі ў прысутнасці савы ў сцэнах распяцця. А яшчэ совы палююць на мышэй – яшчэ адзін шматзначны сімвал у аповесці. Гэта вобразы падступнасці, марнатраўства і разбурэння: «Плакаць хочацца за сваё апаскуджанае, сточанае мышамі жыццё». Мышы досыць набрудзілі ў доме гаспадара, а сточаныя мышамі яблыні ў гаспадарскім садзе нагадваюць аб біблейскай прытчы пра адзінарога, дзе чорная і белая мышы асацыіруюцца з днём і ноччу, якія няўмольна скарачаюць чалавечы век.

Ёсць у кнізе багата вобразаў-сімвалаў савецкай эпохі – гэта класічны гранёны стакан, звар’яцелы тэлевізар, увасабленне ідэалагічнай інвазіі, які ў доме гаспадара жыве самастойным жыццём. У славытым «Чорным квадраце» К. Малевіча аўтар бачыць адбітак гістарычнага лёсу Беларусі, вынік абуджэння ў душы мастака чагосьці пракаветна беларускага, геннага: «Чорны колер – колер маўчання, вечнага знямення і спачыну. Знак беларуса і Беларусі. Сёння і, напэўна, і заўтра. І гэта азарэнне лёсам і будучыняй Северо-Западнага краю і спасцігла мастака». Калі песімізм у аповесці дасягае найвышэйшай кропкі, пісьменнік спрабуе павярнуць свой аповед на больш аптымістычную ноту. Гаспадар нанова спарадкуе хату, устаўляе шыбу, вычышчае мышыны бруд. Час ранняй вясны, абнаўлення, згадкі пра вяртанне крыніц недалёка ад дома нагадвае пра тое, што жыццё – сістэма, здольная да самарэгуляцыі і самааднаўлення. «Трэба спадзявацца», – сучышае сябе гаспадар.

Канцэнтраваны вобраз эпохі В. Казько стварае не праз разгалінаваны сюжэт, а з дапамогай шматзначных вобразаў, сімвалаў і алегорый, прыёмаў іншасказальнасці, асацыятыўнасці, «расшчаплення» часу. Менавіта гэтыя прыёмы даюць чытачу любога пакалення магчымасць індывідуальнага прачытання твора і вылучэння ў ім актуальнага зместу. Безумоўна, перажыты напрыканцы стагоддзя духоўны крызіс можа быць незразумелым сучаснаму чытачу, для якога гэта быў перыяд «перазагрузкі» і пачатку новай гісторыі. У аповесці асэнсаваны не толькі сукупны вопыт аднаго пакалення на канкрэтным вітку часу. Поспех твора, ды і ўсёй творчасці В. Казько, забяспечаны глыбокім філасафізмам, зваротам да ўніверсальных экзістэнцыяльных праблем, гуманістычнай скіраванасцю, і перад усім, высокім пісьменніцкім майстэрствам аўтара.

П. В. Васючэнка

МАСТАЦКІЯ АДКРЫЦЦІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА НА ФОНЕ ЛІТАРАТУРНАГА ПРАЦЭСУ ХХ–ХХІ ст.

Як і ягоныя сучаснікі, беларускія пісьменнікі-«нашаніўцы», Максім Гарэцкі вылучаўся дапытлівай, пранікальнай энергіяй таленту. Сялянскі сын, інтэлігент у першым пакаленні, М. Гарэцкі з вясковай учэпістасцю ўлягаў у навуку і літаратурную творчасць. Старанны вучань, ён з маладосці зведаў не толькі радасць спазнання, але і той смутак, пра які гаворыцца ў «Эклезіясце»: «... У вялікай мудрасці багата смутку; і хто памнажае веды, множыць журбу».